לקורות החסידות בראשית המאה הששית לאלף הששי.

מאת אברהם כהנא (קיוב).

מערכה גדולה ושלמה מאגרות חשובות מזמן צמיחת החסידות הלכה לאיבוד. תמיד יהיו כותבי דברי ימי החסידות מצטערים על האגרות ההן, וביחוד כשיבאו לספר על התיחסותו של הבעש"ט אל גיסו ר' אברהם גרשון קוטבר ועל הקולוניא החסידית הראשונה שנוסדה בארץ ישראל. הגני מכוון בזה אל חילוף האגרות שהיה בין הבעש"ט ובין ראג"ק, אחר שנתישב הלז בא"י. רק אחת מאגרות הבעש"ט אל גיסו נשארה לנו לפלטה. האגרת היא ה„מאניפסט" החסידי הידוע ע"ד עליית הנשמה[1]).

מתוכן אגרת זו, שבעיקרה אינה אלא חזונו של הבעש"ט ע"ד עתידות החסידות והמהפכה העתידה לבא לדגלה בעולם הישראלי, אנו למדים שאגרותיו של הבעש"ט אל ראג"ק תכונתן היתה סובייקטיבית, הרהורים ומחשבות שנתרוצצו במוחו של אבי החסידות ע"ד תוצאות פעולותיו ושיטתו. לא כן אגרותיו של ראג"ק. לפי ערוחו של בעל „דגל מחנה אפרים"[2]) היו האגרות ההן בעיקרן מעשיות. תכונה זו מתאמתת אצלנו מתוך קטע האגרת היחידה, שבסקרה ניצלה משיני הזמן ושאנו מפרסמים כאן[3]).

מאגרת זו, שהיא השניה לאגרות ראג"ק מאגרותיו אל הבעש"ט, אנו למדים הרבה. מבט רחב וחודר אפשר לנו, הורות לאגרת זו, לשלוח אל תוך חייו של הבעש"ט. האגרת נכתבה ד' שנים אחר פטירתו של בעל „אור החיים". לראג"ק נודע דבר פטירתו רק אחר שבא לארץ ישראל. לא כן הבעש"ט: עד היום נמצאים בבית הכנסת שלו במדז"יבוז' החוטשים עם „אור החיים" ממהדורא ראשונה (בשנת תק"ב). הבעש"ט היה מוצא ענין רב בבעל „אור החיים" ומן האנשים הרבים והשונים שהיה נפגש בהם עלה בידו לדעת הרבה מצורתו הרוחנית והמוסריה. הוא „ראה במראה" כשבא בעל „אור החיים" ירושלימה והוא הרגיש רוב גדולתו בגלה ובנסתר

---

[1]) עי' בפרסות א. כהנא, ר' ישראל בעל שם טוב, ז'יטומיר תרס"א צד 99 ואילך.

[2]) בפרשת בראשית עה"פ „ויראו אלהים את האור".

[3]) קטע האגרת בא אלי מיד ר' ישראל גולדברג מבולצי (בֶּסַרַבְיָא).

www.daat.ac.il

אתר דעת - מכללת הרצוג

והתפעלותו וזכיו בשעת התפלה. אח"כ „נדמה לי" שהלך בעל „אור החיים" לעולמו מפני ש„לא היה רואה אותו". מן האגרת שלפנינו אנו מבינים ג"כ מדוע לא עלתה להבעש"ט נסיעתו לא"י, או מדוע ראה הבעש"ט איבריו ודיוקנו בא"י ורק את עקביו לא ראה[1]). עם כל תוקף חשקו לילך לא"י קשה היה לו הדבר: הוא היה „מוכרח" להתפלל במנין שלו, בלי הסביבה שלו לא היה אפשר לו כבר לחיות, וגם „שארי דברים" הי' „מפריעי רצונו לנסע לא"י". „שארי דברים" הללו כלולים בודאי בפעולתו בתור עומד בראש תנועה גדולה ורחבה. „שבחי הבעש"ט" מספרים לנו כי מלבד שהיה הבעש"ט מורה לסקורביו ולהחבריא שלו, עוד היה פרופאגנדן מעוין: רגיל היה להתערב בריבות הפפלגות שבקהלות בגידון השוחטים והרבנים והיה משתדל להשלים בין המריבים במה שהיה קובע באותה קהלה שוחט או רב מאנשי שלומו. חבורה שלמה מ„שליחים" מעין אלו היתה לו והוא היה מעבירם ממקום למקום כפי הצורך להפצת החסידות.

התיחסותו של הבעש"ט אל גימו ראג"ק היתה אחרת כל עיקר ממה שמספור לנו ב„שבחים". רוצה היתה האגדה לרקם ולספר לנו את אשר ספרה, כדי לייפות ולפאר צורתו האגדית של נושא ה„שבחים", וע"כ מספרה לנו דברים שאין יסודם אלא ברמיון. מתוך הדברים שאנו מספרים כאן רואים אנו, כי ראג"ק היה בן ביתו של הבעש"ט, ובאהבה רבה היו מבלים הגימים את זמנם בשיחותיהם. ראג"ק היה לשעבר אחד מעשרת הבטלנים בקלויו של בעל „נודע ביהודה" בברודי, והיה מקושר עם ר' יחזקאל גם אח"כ בעבותות ידידות: מא"י היו מחליפים אגרות. יש לשער שגם קורס לקן, כשהיה ראג"ק דר במדז'יבוז' ובעל „נודע ביהודה" היה משמש ברבנות ביאפסולי, היו נפגשים או מחליפים זה עם זה דברים בכתב. השפעתה או התנגשותה של התורה התלמודית-האריסטוקראטית היתה מוצאת לה א"כ מקום בתוך ביתו של הבעש"ט גופא. בנו יחידו של הבעש"ט היה תלמידו של ראג"ק. אגב, מתברר לנו גם הטעם מדוע לא עברה הבעשמנות בירושה ישר מן האב אל הבן. הלו לא היה ראוי לכך. הוא היה מתרשל בלימוד, ולמרות השתדלות דודו והתאמצותו ללמדהו לא עשתה תורתו פרי. הוא היה „מורגל במעשי נערות ולכן היה מקנא בחטאים". — ונערותו של דודו בעצמו, הפשיה לפי תומו בתוכחת מגולה, נאמנה היא מאד. ראג"ק היה מ„שליחי" הבעשמנות בא"י: הוא היה מספר להחכמים בעיה"ק עד"ר גימו, עיד דרכיו ורבריו, התיחסותו אל בעל „אור החיים", ועוד, גם קמיע שנתנה של הבעש"ט היתה מצויה אצלו תדיר, וכל זה היה ערכו רב לפרסום החסידות.

כנראה מאגרת זו היתה הליכתו של ראג"ק לארץ ישראל בשנת תקי"ז. ה„מניפסט" של הבעש"ט מעליית הנשמה נכתב א"כ בשנת תקי"[2]). הוא היה נשוי,

---

[1]) עי' א. כהנא, רי"ו בעש"ט עד 104.

[2]) עי' שם 100.

www.daat.ac.il

מתוך: "זיכרון לאברהם אליהו - קבוצת מאמרים בחכמת ישראל", סטרסבורג תרס"ט

כנראה, את אשתו השניה ואותה עם ילדיה הקטנים הביא אתו לא"י. את בניו מאשתו הראשונה השאיר בחו"ל, ועל זה היה מצטער הרבה אח"כ. אפשר שנשארו הבנים בבית דודם הבעש"ט. אחר ששהה בחברון שש שנים[1] חזר לחו"ל לשדך את בניו מאשתו הראשונה והשיאם והשתעשע בחברת הבעש"ט וב"כ ואח"כ חזר לא"י ונשתקע בירושלים.

קטע האגרת של ראנ"ק אל הבעש"ט (בשנת תק"ז בערך):

. . . שמי מקושטא ומאנשי חברון שבאו לירושלים ואני באלה לא חפצתי כי למה לי הגאוה הזאת. בירושלים תוכב"א הלכתי לביהכ"נ הגדולה והלכתי לביהמ"ד של כמר"ה גדלי' חיים ועכבתי עצמי בחפלתי כדי שלא ימצאו אותי בביתי ובאו כולם ולא מצאו אותי ואמרתי ברוך ד' שברחתי מן הכבוד. אח"כ כל האשכנזים מגדלם ועד קטנם נשאו את עיניהם עלי לאמר שבה עמנו ותהי עלינו לרב ולנשיא ולאב ולפטרון מבלתי נסה מדבריך ימין ושמאל ואנחנו ניתן לך כתבים מכל חכמי הספרדים ויחתמו ואנחנו נחתום כולם. הפצירו בי הפצרות הרבה וגדולים שמונה ימים לא רציתי אמרתי בלבבי כל ימי ברחתי מן הכבוד בודאי עכשיו הוא מעשה פלוגי צד אותנו במצודות הגאוה בירושלים והם אמרו דבריהם הכל לש"ש. גם חכמי הספרדים הפצירו בי שאשב בירושלים שמצאתי חן גדול בעיניהם ובפרט ר' אברהם רייזילש עם הרב הגדול דק' קושטא שהלך עמי על הספינה הפציר בי ולא הטיתי אוני לדבריהם. ובקיצור קורם הליכתי נתאספו כולם לביהמ"ד אלי וכתבו כתבים ואח"כ קראו אותי והתחילו לקרוא את המכתבים ולהפציר בי ולא הטיתי ורב אברהם שוועדולשק מבראד רוצה ליתן לי מאה אריות שאשב עמהם ולא הטיתי אוני. אח"כ התחילו לבכות לפני ממש בדברים המשברים את הלב אמרתי רבש"ע איני יודע אם מדי יצא הדבר או אם הוא מעשה פלוגי. בקיצור כל כך היו משברים לבי עד שלא יכולתי לסכול והסכמתי לדבריהם ושמחו כולם שמחה גדולה ועקבו יחי המלך יחי המלך. ואח"כ הלכו חכמי האשכנזים ושכרו לי דירה נאה מאוד וביהמ"ד לבדו שיש למו מכיסם מתחילה החלוקה שיבואו להם ומסרו המפתחות לידי ושברו יהודי אחד שילך לחברון תוכב"א להביא את אשתי ובני לירושלים על הוצאות שלהם ובאו אלי שאכתוב אחר אשתי ובני ובשרציתי לכתוב והתחלתי לכתוב שורה הראשונה ובשרציתי לכתוב שורה שני' לא יכולתי היה נראה לי שידי כפותה ואין מניחים אותי לכתוב ואמרתי להם אחי אתם רואים שאין רצון של הקב"ה עד שהפצירו בי ורציתי לכתוב נפל עלי עצב גדול והיה דומה כאילו כל משא ירושלים מונחת עלי. בקיצור אח"כ לא הניחו לבעלי החמורות שיוליכו אותי והיו נותנין להם שוחד בכל יום ויום כדי שידתו אותי מרחי אל דחי אולי אחויר בי כי כל זה לא הועיל ושוויתי נפשי הדרגא. אח"כ ראיתי גודל הנס שעשה הקב"ה עמי ישתבח שמו לעד ולנצח נצחים שתיקף

[1]) ע' שם 96.

www.daat.ac.il

מתוך: "זיכרון לאברהם אליהו - קבוצת מאמרים בחכמת ישראל", פטרבורג תרס"ט

אחה הסוכות באתה חולשא גדולה בתוך העיר ומתו בשני חדשים שני מאות נפשות מישראל כמה חכמים כמה גדולים מישראל כמה חכמים ואנשי מעשה ומתו בתוכם הרב הגדול חכם ר׳ אברהם ריזלש והרב מו״ה יצחק אבד״ק קושטא אלו שבאו עמי על הספינה כמעט לא נשאר כ״א ג׳ או ד׳ והנשארים עסהם הגיעו עד שערי מות כי היא עיר גדולה יש בתוכה לערך אלף בתים ואמרתי ישתבח שמו לער אין בעל הנס מכיר בניסו ובצפת תובב״א מת הרב דק׳ צפת הי״ה הרב קוזעס ע״ה ועשיתי לו הספד גדול בכאן כי החכמים בקשו ממני שאני אספיד אותו שהכרתי אותו שהיה צדיק הדור וגדול בישראל ובכאן ב״ה לא היה שום חולי אפילו בצפורן של אחד מהם ואמרו לי החכמים והאמת אתם שכל החולים שבירושלים ובצפת תובב״א הוא מפני ששותין במוץ הקיץ מים מעוששים שהמי גשמים באים לתחתית הכור שם הוא כל הזהומת המים ומשפשפין את הגג והחצרים ויורדין לתוך הבור וכששותין ממי הבור שותין כל הזהומא הזאת בא להם החולי הזאת אבל בכאן שותין מים מהבארות של אברהם יצחק ויעקב שחפרו להם מים טובים ובריאים מעולם לא יש שום חולי בכאן כ״א חיו מגזירת המקום והמגפה מביאין ממקומות אחרים והי׳ לי״ב שנים ד׳ יצילנו.

אם הי׳ באפשר שתשלח לי קמיע כוללת ולא שיהי׳ צריך בכל שנה ושנה מחדש מה טוב והי׳ לי נחת רוח.

בעיר הזאת הקדושה יש בראש חצר אחר של יהודים בשבתות וימים טובים סוגרין אותו אין יוצא ואין בא וכל לילה סוגרין ולא היה שום פחד מגיע כמעט דלתותיה פתוחות ומשכימין בחצי הלילה לביהכ״נ ומערבין בשתי שעות בלילה בביהמ״ד ולומדין בישיבה וכשיש שמחת מילה או שאר שמחות כולם שמחין ולא עוד אלא שהגוים בכאן להבדיל הגדולים שבהן אוהבים את היהודים מאוד וכשיש שמחת מילה או שאר שמחות באים הגדולים שבהם בלילה ומשמחין ומטפחין ומרקדין להבדיל כמו היהודים ממש.

כשבאתי לכאן בא שר העיר הגדול שבכלם לקבל פני ונתתי לו מתנה ציבוק טוב שהי׳ לי מסטאמבול והם אוהבים אותי ואומרים מיום שבאתי יש להם מזל טוב.

כשהייתי חתן תורה בשמחת תורה בליל מוצאי יו״ט שהוא ליל שמחת תורה של חג באו כל החכמים אלי לשמוח עמי ובאו גם השרים והיו מטפחין ומרקדין כאחד מהיהודים ומזמרין שבחות בלשונם לשון ערבי והולכין בכאן בצבע ירוק ובכל מיני צבעונין ואין פוגה פה.

וכל זה איננו שוה לי עת אזכרה את בני הידידים ואת חבירי הנעימים החביבים עלי בנפשי ואני יושב גלמוד אשסבה עלי נפשי ברמעות שליש ואם הי׳ בא לכאן אלי בן אחד הייתי מתנחם מעט שהי׳ לי לעזותא בעלמא כי לאחרים אינם מניחים לדור בכאן כי המקום צר. ועכשיו אהובי גיסי ידיד נפשי דבק מאה״לי את אחיך תפקוד לשלום ואת עריבת לשוני תקח לך לאות ולמשמרת לבל תשכחני ושימני

www.daat.ac.il

אתר דעת - מכללת הרצוג

כחותם על לבך וכחותם על זרועך כי עזה כמות אהבה קשה ונפלאת יותר מאהבת נשים ואל תקם"ן ידך מאחיך התאב לשתות בצמא את דבריך הנעימים אחך.

אהובי גיסי אדכרנא מילתא כד הוינא במדורך קודש אמרת לי סעם אחת שראית במראה שבא הכם לירושלים הובב"א ממדינה מערב והוא ניצוץ של משיח רק שהוא בעצמו אינו יודע והוא הכם גדול בנגלה ובנסתר ובעל בכי ואח"כ אמרת לי שאין אתה רואה אותו ואמרת שכדומה לך שהלך לעולמו וכשבאתי לכאן חקרתי אחר זה הדבר וספרו לי מזה האיש פלאי סלאות ושמו הי' ר' חיים בן עטר והי' חסיד גדול וחריף ובקי בנגלה ובנסתר והיו כל חכמי ירושלים בפניו בקוף בפני אדם וספרו לי בשבחיו גוזמא ובא לירושלים עם כמה תלמידים וחכמים גדולים בקיצור והי' הרבה קדישא ופרישא ובעו"ה לא האריך ימים בירושלים כ"א שנה אחת והיי למר שבק זו כמו ד' שנים בזה הזמן ממש שאמרת לי וספרתי להחכמים דבריך מה שאמרת עליו ונבהלו משמוע בקיצור שמך כבר נודע בשערי ירושלים והחכמים שבכאן בקשו ממני שאכתוב לך ואורוך שתבוא לכאן לקבוע דירה ותאבין לראות פניך אבל מה אעשה כבר אני יודע מבעך שאתה מוכרח להתפלל כמנין שלך חוץ שארי דברים שנתייאשתי שתבוא לא"י אם לא שיבוא משיח צדקנו ב"ב וזה הצער גדול שלי. בהעלות על לבי את ראותך פא"פ עוד ותהי זאת נחמתי כשיבוא בן א' מבני לכאן אפשר אשים לדרך פעמי אחר ג' או ד' שנים אם יגזור ה' בחיים אבל אם לא יבוא אחד מבני לכאן אי אפשר לצאת ולבוא לדרך כי על מי אשים את הצאן מעט אשר לפני שהם רבים בשנים.

מהדרושים שבכאן ובירושלים כבר כתבתי לכם באגרת הראשונה אבל אני ממוסק אם הגיע לידך כי שלחתי הכתבים ליד ידידי המופלא מו"ה משה צינצין ואח"כ שמעתי בשורה לא טובה שהגביר הלז הגיע עד שערי מות בע"ה שבא לו החולה שקורין באכאק נפלה לו על הלב ונחבטלו אבריו כמדומה כמו שהי' למו"ה יעקב אב"ד מבראד וכמעט הי' יאוש עכשיו יש כמו ב' שבועות בשנמע והכמיה שיודיעני אם ישמע בשורה טובה ממנו וכתב לי ששמע ב"ה שמועה טובה שבאו כתבים מהגביר גם אלו הכתבים מוכרח אני לשלוח ליד הגביר מי בקש ממני שאכתוב לו כסעם בסעם ואנכי אין יודע אם הוא בקו הבריאה או לא הקב"ה ישלח לו רפואה שלימה בב"א כמעט כל אי"י בכו כששמעו השמועה לא טובה בשביל שהוא מעמד ומצב של המדינה הזאת הקדושה ואין אחר דוגמתו בקושטא שיטרת במצות ב"כ.

גם הודיעני אם באו המעות סך חמשים אריות ששלחתי להרב ידידי הרב מו"ה יוסף הכהן מה שנשאר מירושת אביו מה שלוה מה' זוסמאן מאה אריות מאביו והוצאתי בלעה מפי אלמנה מרת מינצה בכל מיני המצאות שעשיתי באמת היא עניה ובעלת חוב וברחה לירושלים מפני החוב והביאה לירושלים סך שמונה עשר ועדם מתפו(?) וכשבאתי לירושלים באתה בכבכי גדול לפני שגנבו השכנים אצלה כל המעות שלה מה שהבריאה ועכשיו היא נפוחה ברעב ונתתי לה צדקה מה שחנני ד' ואמרתי לה הקב"ה עגש אותה על שלא שלחה בפלואה המאה אריות להרב הגדול

www.daat.ac.il

מתוך: "זיכרון לאברהם אליהו - קבוצת מאמרים בחכמת ישראל", פטרבורג תרס"ט

ועכשיו יודיעני אם בא לידו כי הידושה המותר שביד הגביר ר' משה מצינצין כתבתי לו המעם מפני מה לא יכולתי להוציא ואני כתבתי להאלמנה שלא בא עדיין לפני.

אהובי בן אחותי ידידי תלמידי חביבי כמו"ה צבי הירש בקשתי ששוחה שתחמיד בלימודך למען לא יהא טרחתי שטרחתי עמך בהנם חיו ואתה יודע שטרחתי ויגעתי. לא באתי לק' מעזיבוו אלא בשבילך ובע"ה שהבאתי אותך על דרך של תורה עכשיו בקשתי ששוחה שאל תפנה אל העופות טמאים שמצמצטין בדברים של הבלי עולם ואל תפסיד השנים הטובים האלו שיש לך זמן שאין רחיים תלוי בצווארך ותמאס במעשי נערות שהרגלת ואל יקנא לבך בחטאים כ"א ביראת ד' כל הימים ותודיענו בכל סעם מלימודך הטוב וממעשיך הטובים כדי שיהי' לי לנ"ר ולמשיב נפש והי' כי יבוא אלי מעשיך הטובים עלי מוטל להתפלל עליך כל ימי חייך כי מקום קדושים הוא כי זה שער השמים ואם אין אתה יודע לכתוב בשבילך אל תתעצל תראה כמה כתבים כתבתי בפעם הזאת ג' כתבים לבני שיחי' ושני כתבים למחותני וכתב אחד לכם וכתב אחד להג"מ יחזקאל וד' כתבים כתב רש"י לקושטא ואעפ"כ אין אני מתעצל . . בכן בקשתי שתלמוד לכתוב בעצמך כי זה הוא דבר גדול כל יום תניח שעה אחת של דברים בטלים שלך ותלמוד לכתוב בואת השעה ועליך תבוא ברכת טוב קנצי למילי שנותיו יתברכו בטוב ובנעימים בהשקט ובטח הלא הוא הקטן הכהן אברהם גרשון.

---

www.daat.ac.il

מתוך: "זיכרון לאברהם אליהו - קבוצת מאמרים בחכמת ישראל", פטרבורג תרס"ט